

А. І. ЛЯШЭНКА

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”)

**ІДЭЙНА-ЭСТЭТЫЧНЫЯ ПОГЛЯДЫ Ф. РУШЧЫЦА
(НА АСНОВЕ ДЗЁННІКАЎ І ЗАПІСАЎ МАСТАКА)**

У дадзеным артыкуле разглядаецца творчасць польскага пейзажыста Фердынанда Рушчыца. Аналізуецца літаратурная творчасць мастака – яго «Дзённік», а таксама ўплыў школ на станаўленне і развіццё творчай дзейнасці Фердынанда Рушчыца, вывучаюцца асаблівасці яго стылю. Разглядаецца ўплыў розных настаўнікаў на бачанне і стаўленне пейзажыста да сваіх мастацкіх прац. Аналізуецца актыўная творчая дзейнасць мастака ў розных сферах: кніжнай графіцы, публіцыстыцы, афармленні дэкарацый да тэатральных пастановак і гэтак далей. У цяперашні час цікавасць да мастацкай спадчыны Ф. Рушчыца ўсё больш узрастае. Даволі шмат і літаратуры, прысвечанай праблеме станаўлення і развіцця творчасці мастака, аднак да гэтага часу тэма ідэйных поглядаў і творчай дзейнасці Ф. Рушчыца ў якасці прадмета закраналася толькі эпизадычна.

Нельга адмаўляць вялікую зацікаўленасць грамадства літаратурнай творчасцю мастакоў, аб чым сведчыць значная колькасць друкаваных пазіцый, перш за ўсё мемуараў і ўспамінаў саміх мастакоў. Шмат з апошніх, што жылі на мяжы XIX – XX стагоддзяў, акрамя непасрэднага мастацтва, займаліся і пісьменствам, якое ўвасаблялася ў розных літаратурных формах: ад навуковых дысертацый і мастацкай крытыкі да дзённікавай літаратуры ўключна.

Да шэрагу мастакоў, якія пакінулі пасля сябе штодзённыя запісы, адносіцца і Фердынанд Рушчыц – адзін з найлепшых польскіх пейзажыстаў, вельмі таленавіты мастак. Ён быў не толькі жывапісцам, але і малявальшчыкам, графікам, тэатральным дэкаратарам, пастаноўшчыкам. Разам з іншымі прызнанымі жывапісцамі рэалістычнага напрамку ён заклаў падмурак беларускай школы пейзажнага жывапісу і пакінуў значны след у развіцці нацыянальнага выяўленчага мастацтва XX стагоддзя і духоўнага адраджэння ў цэлым.

У цяперашні час цікавасць да мастацкай спадчыны Ф. Рушчыца ўсё больш узрастае. Пра гэта сведчаць тэматычныя выставы апошніх гадоў, дзе ярка і разнастайна прадстаўлена яго творчасць, а таксама розныя навуковыя канферэнцыі, прысвечаныя 150-годдзю са дня нараджэння нашага славутага земляка. Даволі шмат і літаратуры, прысвечанай праблеме станаўлення і развіцця творчасці Ф. Рушчыца, альбо цесна з ім звязанай. Аднак да гэтага часу тэма ідэйных поглядаў і творчай дзейнасці ў якасці прадмета даследавання і ў плане вывучэння работ Ф. Рушчыца закраналася толькі эпизадычна.

Хоць Ф. Рушчыц лічыў сябе польскім мастаком, але зразумець асаблівасці яго творчасці без уліку рускай мастацкай школы, ва ўмовах існавання якой яно і фармавалася, немагчыма.

Асновы жывапісу ён спасцігаў у Мінску пад кіраўніцтвам рускага мастака К. Я. Ермакова, які прытрымліваўся строгай акадэмічнай сістэмы. Таму ў першых працах Ф. Рушчыца (копіях партрэтаў вядомых людзей, замалёўках інтэр’ераў і навакольнай прыроды), добра бачныя сляды рускай акадэмічнай школы – высокі ўзровень малюнка і кампазіцыі.

Сваю адукацыю Ф. Рушчыц працягнуў у Пецябургскай Мастацкай Акадэміі, дзе ягоным першым настаўнікам стаў І. І. Шышкін. Згодна з яго звыклай сістэмай навучання, перавага аддавалася маляванню прыроды з фатаграфіі зімой, і з натуры – летам. Шмат сіл укладвалася ў малюнак, капіраванне, дасканалай увазе да дэталей, тэхнікі. Па ўспамінах

самога Ф. Рушчыца, ён навучыўся ў Шышкіна пачаткам мастацтва, якое параўноўваў з матэматыкай. «У Шышкіна, – як запісаў у сваім «Дзённіку» мастак, – мы навучыліся малюнку, тэхніцы, так бы мовіць, арыфметыцы, зараз мусім перайсці да абагульненняў – да алгебры, кампазіцыі» [2, с. 8].

Летнія пленэры, як патрабаваў Шышкін, Ф. Рушчыц праводзіў у Крыме, дзе ён зрабіў шэраг жывапісных накідаў і замалёвак алоўкам («Крымскі матыў – Алупка» (1894), «Скалы ў вадзе» (1894), «Скалы над морам» (1895), «Скалісты бераг і хваля» (1895), «Мора і скалы» (1895)). Раскошная прырода поўдня, крымскіх гор і раўнін зрабіла на яго моцнае ўражанне і шмат дала маладому мастаку, спрыяючы развіццю пачуцця колеру, узбагачэнню яго палітры. У сваіх жывапісных эцюдах яму ўдалося перадаць характэрнае для крымскай прырода спалучэнне пяшчотнага блакіту неба, мора і характэрных тонаў гор.

Падарожжы не толькі пашыралі кругагляд маладога мастака, але і патрабавалі пэўных фінансавых выдаткаў. Фердынанд Рушчыц падчас вучобы быў вымушаны зарабляць продажам сваіх работ, пра што ён не раз пісаў у сваім дзённіку. Педагагі добра ставіліся да яго першых крокаў у мастацтве, і гэта давала стымул для далейшай творчай працы.

Аднак, нягледзячы на ўсё, у майстэрні Шышкіна Ф. Рушчыц адчуваў дыскамфорт, бо лічыў, што здольны на большае, чым перайманне. З горыччу ён пісаў у дзённіку: «Адчуваю, Шышкін прыхільны да мяне, але таксама ведаю: ён яшчэ не палюбіў мяне за мастацтва. Ці ніхто не зразумеў таго, што адчуваў, перажываў, пра што... марыў... Адчуваю ў сабе Божы дар, адчуваю, як тлее іскра з алтара прыгажосці і ў маёй душы, але калі ж урэшце дасягну той формы, праз якую гэта іскра будзе свяціць іншым...» [2, с. 23].

Таксама ў сваім дзённіку ён піша пра пачуццё адзіноты, што на самой справе аднойчы ён застанеца самотным: «У сваёй прафесіі пачуваюся поўнай сіратаю. Шышкін не можа быць прыхільнейшым, а калегі назаўсёды застануцца калегамі» [2, с. 51]. І гэта не першы раз, калі Ф. Рушчыц перажывае глыбокае пачуццё адхіленасці ад навакольнага свету і адарванасці ад грамадства, калі ён застаецца са сваімі думкамі адзін на адзін і цалкам акунаецца ў творчасць: «Разумею, як з-за мастацтва можна зрабіцца адзіночым. Нічым іншым не цікавіцца, адмовіцца ад блізкіх, пазбягаць людзей, гульніў. Апошнія дні мой розум заняты толькі адной думкай – пра вымаганні мастацтва. На астатняе забываюся, амаль нічога не чытаю, не ведаю, як выглядаю, да знаёмых хаджу толькі па неабходнасці» [2, с. 53].

Пасля адстаўкі І. І. Шышкіна настаўнікам Ф. Рушчыца ў Акадэміі стаў А. І. Куінджы. У асобе новага педагога Ф. Рушчыц знайшоў разуменне сваіх асабістых унутраных перажыванняў, якія ён так імкнуўся перанесці на палатно. Асоба А. І. Куінджы аказала непасрэдны ўплыў на цэлае пакаленне пейзажыстаў, якія навучаліся ў 1890-я гады ў Акадэміі. Куінджы фармаваў іх светапогляд і вучыў разуменню таго, чым павінна быць мастацтва пейзажу. Яно, на яго думку, павінна было мець высокія і высакародныя мэты, і ў той жа час захоўваць пачуццё прыгажосці прыроды, быць цесна паяднаным з нацыянальным успрыманням.

Цяжка ўсталяваць маштаб і межы ўздзеяння творчасці Куінджы на развіццё творчасці Ф. Рушчыца. У змесце і выкананні работ Ф. Рушчыца маецца нямала агульных поглядаў з творчасцю Куінджы. Гэта адбілася не толькі ў прытрымліванні маляўнічых прыёмаў настаўніка (гэтыя моманты назіраюцца ў ранніх акадэмічных працах, бо некаторыя з іх Куінджы дапісваў за Рушчыца), але і ў разуменні ролі і значэння мастацтва. Нездарма Ф. Рушчыц вельмі цаніў яго адносіны не толькі падчас навучання ў Акадэміі, але і значна пазней, калі прывозіў свае працы на выставы ў Пецярбург.

Многія працы Ф. Рушчыца поўныя жывога назірання паўночнай прыроды. Яго ўвагу прыцягвала вельмі многае: пустынным берагі, скалы («Набярэжныя скалы», 1897), домікі і лодкі рыбакоў («Хаціна рыбака», 1897; «Дзве лодкі ля берага», 1896), ветракі, разбураныя святыні («Руіны замка на ўзгорку», 1897). Усе творы мастака напоўнены ве-

рай у магутнасць і сілу прыроды, у недаступнасць і адасобленасць яе існавання. У воб-разным вырашэнні пейзажаў часта дамінуе пачуццё змрочнасці і хмурнасці нескранутых месцаў, на што нярэдка ўказваў Ф. Рушчыцу яго настаўнік Куінджы: «Ёсць, праўда, заўсёды «штосьці», што бачу ў сабе і што не задавальняе. Таксама заўсёды здаецца, што ў мяне недастаткова сонца» [2, с. 65].

І хоць як настаўнікі, так і іншыя мастакі добра ацэньвалі пра эцюды Ф. Рушчыца, але на самой справе ў яго творчай дзейнасці ўсё было не так добра. Нярэдка сам ён быў незадаволены сваёй працай і перамалёўваў эцюды зноў і зноў, аб чым ён не раз пісаў у сваім дзённіку: «Часам мне здаецца: вось ужо ўсё бачу; бачу, якой павінна быць мая праца. Потым зноў насоўваецца заслона, і я ў цеснай клетцы. Найбольш шкоджу сам сабе, занадта да сябе памяркоўны» [2, с. 64].

Пасля заканчэння Акадэміі мастацтваў Фердынанд Рушчыц пераехаў у Багданава, дзе жылі яго бацькі. Родныя краявіды не пераставалі натхняць мастака. Пад уражаннем ад іх ён пісаў у сваім дзённіку: «Нягледзячы на ўсе спакусы, можна застацца верным Бацькаўшчыне... Бачым і захапляемся прыгажосцю іншых краін, выказваем ім пашану... Аднак любім толькі сваю, адчуваем, што яна нам, а мы ёй належым...» [2, с. 137].

Менавіта тут ён піша сваю самую знакавую карціну «Зямля» (1898) – просты сялянскі матыў, даведзены да эмацыянальнай напружанасці і манументальнасці. На творчым уздыме аўтарам ствараюцца ў Багданаве і іншыя значныя творы: «Млын» (1898), «Крэва» (1898), «Апошні снег» (1898-1899), «Ля касцёла» (1899), «Балада» (1899), «Дажынкi» (1900), «Вечар - Вілейка» (1900), «З берагоў Вілейкі» (1900), «Лясны ручай» (1900) і іншыя. Ф. Рушчыц змог у сваіх работах не толькі адлюстраваць прыгажосць роднай прыроды, але і раскрыць праз яе паўсядзённае жыццё свайго народа. Яго работам уласцівы тонкае спалучэнне колеру і дакладная кампазіцыйная завершанасць. Аб гэтым перыядзе свайго жыцця ён шмат піша ў сваім дзённіку, дзе распавядае аб спрыяльным уплыве жыцця ў вёсцы на творчую дзейнасць кожнага мастака: «Мастак заўсёды павінен адштурхоўвацца ад сябе, мець уласны пункт гледжання. Таму некалькі ізаляванае жыццё, жыццё на вёсцы, спрыяе ягонай працы, тут ён з'яўляецца цэнтрам вялікага кола, якое намалюваў вакол сябе. У той жа час у вялікім горадзе гэтыя колы так перакрываюцца, так спалучаюцца, што сам мастак губляецца і, што найгорш, пераконваецца, што сярод людзей ён самотны, нікому да яго няма справы» [2, с. 141].

Разважаючы пра жыццё мастака, нельга не згадаць яго добрыя адносіны з сям'ёй, асабліва з маці, якой ён цалкам давяраў і ва ўсім на яе спадзяваўся. Не раз Ф. Рушчыц звяртаўся да яе па дапамогу і параду адносна сваіх карцін: «Здзіўляюся трапнасці выказванняў Мама пра жывапіс. Для мяне яе заўвагі бяспрэчныя. Яна замяняе мне настаўніка. Штодня паказваю работу Мама, і з яе заўваг чэрпаю прагу працаваць» [2, с. 139].

У 1908 году Рушчыц адмовіўся ад кіраўніцтва кафедрай, расчараваўшыся ў адносінах, якія панавалі ў Кракаўскай акадэміі і мясцовым мастацкім асяроддзі. Ён вярнуўся ў Вільню, у спакойнае сямейнае гняздо Багданава.

Тут, у родным маёнтку, мастак пераходзіць ад вялікіх філасофскіх абагульненняў, уласцівых яго раньняму перыяду, да пошуку каляровых і кампазіцыйных эфектаў. Працы набываюць больш лірычны характар. Майстэрства Рушчыца дасягае свайго найвышэйшага росквіту ў інтэр'ерах багданоўскай сядзібы, замалёўках і эцюдах («У пакоях», «Цьмянае сонца», «Мастак», «Зіма»). Віленскі перыяд быў самым плённым і важным у яго творчай біяграфіі. Тут ён паказаў сябе не толькі як выдатны жывапісец, графік, але і як сцэнограф і педагог.

Творчая актыўнасць Ф. Рушчыца выявілася ў самых розных сферах. Ён стаў ініцыятарам, адным з заснавальнікаў Таварыства прыхільнікаў Вільні і яго першым старшынёй. Узначальваючы Камісію па ахове помнікаў старажытнасці, Ф. Рушчыц шмат падарожнічаў па самых аддаленых мясцінах Віленшчыны, штодня рабіў замалёўкі былых

велічных замкаў і гістарычных будынкаў, маляваў вулачкі Вільні. Ён таксама аформіў шмат кніг, часопісаў, дэкарацый да ўрачыстасцяў і шматлікіх тэатральных пастановак ў Віленскім універсітэце.

Кніжная графіка ў мастацтве майстра займала асаблівае месца. Ні адно значнае выданне не абыходзілася без яго ўдзелу: ён маляваў вокладкі, афармляў афішы, паштовыя і разліковыя маркі, медалі, друку, эмблемы. Паводле яго эскізаў зроблена больш за дзесяць сцягоў для войска, рамесных цэхаў, таварыстваў, школ. Стыль Ф. Рушчыца ў графіцы і сьнянны прыцягвае ўвагу спецыялістаў [1].

Публіцыстыка таксама была важнай часткай дзейнасці мастака: шматлікія артыкулы для перыядычных выданняў, інтэрв'ю, успаміны. У 1894 – 1932 гадах ён вёў дзённік, які стаў для даследчыкаў важнай крыніцай інфармацыі пра яго жыццё [1].

Ф. Рушчыц даволі часта пісаў у сваім дзённіку аб тым, якім ён бачыць «мастак», яго жыццё, хваляванні і перажыванні, яго нягоды і цяжар, зыходзячы з уласнага вопыту, а таксама выказваў свае думкі пра іншых жывапісцаў і іх стаўленні да жыцця: «Мастак можна пазнаць па тым, што пры найбольшых дэбатах, сярод самых розных інтарэсаў позіркам шукае добрых ці горшых кавалкаў на карціне, адыходзіць ад тэмы размовы, каб уставіць нейкае слова пра тое, што і як перададзена» [2, с. 157]. «Мастак носіць у сабе стрэмку. Заўсёды яе адчувае, ніколі ад яе не пазбавіцца. Стрэмка – яго мастацкае сумленне» [2, с. 160].

У сваім жывапісе Ф. Рушчыц бачыць шмат уплываў і залежнасці ад рэалізму, а таксама пачаткі рамантызму і каталіцызму, яго Захаду [2, с. 213].

Шматгранная асоба Ф. Рушчыца, актыўная дзейнасць у самых розных сферах выклікаюць захапленне і здзіўленне яго шматлікімі праявамі сваёй яркай асобы. Велізарная творчая спадчына мастака і дагэтуль прыцягвае ўвагу і сацыяльнай напоўненасцю, і высокім прафесіяналізмам, і феноменам яго шматграннага таленту.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Прокопцов, В. Небо и земля Фердинанда Рушцица / В. Прокопцов. – Москва : Журнал «Третьяковская Галерея», 2018.

2 Рушчыц, Э. Р92 Дзённік. Да Вільні: 1894 – 1904 / Э. Рушчыц. – Мінск : Медысонт, 2002. – 186 с.

This article examines the work of a Polish landscape painter Ferdinand Ruschitz. The literary work of the artist is analyzed – his «Diary», as well as the influence of schools on the formation and development of Ferdinand Ruschitz's creative activity, the peculiarities of his style are studied. The influence of different teachers on the vision and attitude of a landscape painter to his works of art is considered. The active creative activity of the artist in various spheres is analyzed: book graphics, journalism, scenery design for theatrical productions and so on. Currently, interest in the artistic heritage of F. Ruschitz is growing. There is a lot of literature on the formation and development of the artist's work, but so far the topic of ideological views and creative activity of F. Ruschitz as a subject was touched upon only partially.